

El Dijous Sant de 1414, 1415 o 1416, més d'una seixantena d'homes armats de parròquies del Maresme i del Vallès assaltaren i incendiaren el castell de Mataró, que cremà durant vuit o deu dies i quedà reduït a cendres; l'endemà, talaren arbres i vinyes; i, el tercer dia, encara feren destrosses a la plaça de la vila. Aquest és l'episodi colpidor de la història del castell que ens presenta Roser Salicrú i Lluch, un episodi que ens descobreix nombroses dades inèdites de la seva realitat física i que, a més, per la particular conjuntura en què es produí, pogué significar el seu abandó definitiu.

«A FOC! A FOC!». ASSALT, INCENDI I DESTRUCCIÓ DEL CASTELL DE MATARÓ PER PART DEL SAGRAMENTAL A MITJAN SEGONA DÈCADA DEL SEGLE XV

El 22 d'abril de 1417, donant resposta a la súplica que li havia adreçat Antoni de Torres com a pare i legítim administrador de Baltasar de Màrgens, Alfons el Magnànim, des de Sogorb, citava a comparèixer a l'Audiència Reial per fer front a querelles per violació de pau i treva cinquanta-cinc homes i una dona de parròquies del Maresme, del Vallès i del Barcelonès per l'incendi i crema total que es deia que ells i altres del sacramental que els havien ajudat havien fet del castell de Mataró i de les seves pertinences.¹

Poc més d'un mes després, el dia 26 de maig, trobem cinc cartes reials adreçades a cinc d'aquestes persones² que ens permeten saber que aquell dia Antoni de Torres havia presentat davant del rei querella per violació de pau i treva contra seixanta-cinc persones, entre elles dues dones, d'Alella, Argentona, Badalona, Cabrera, Caldes d'Estrac, Canyamars, Cardedeu, Corró d'Avall, Dosrius, Llavaneres, Mata, Mataró, Teià, Tiana, Vilamajor i Vilassar³. Aquestes cartes, cinc de les seixanta-cinc que es degueren expedir, ens expliquen el que passà i ens permeten saber que Antoni de Torres, en nom del seu fill Baltasar, valorà els danys en 15.000 florins d'or d'Aragó, quantitat que pretenia exigir als responsables com a compensació però que el rei féu moderar fins a 100.000 sous de Barcelona, poc menys de 9.100 florins, reduint-la gairebé un 40%.⁴

La historiografia mataronina ens ha llegat una imatge negativa de la figura d'Antoni de Torres⁵, pare i tutor de Baltasar de Màrgens, senyor del castell de Mataró des de 1413 fins a 1419. Hom situava els fonaments d'aquesta imatge en el fet que mentre ell regí el castell de Mataró s'iniciaren els passos i es procedí a la reincorporació del castell al patrimoni reial⁶, cosa interpretada més com a fruit d'una lluita i consecució particular dels homes del terme en resposta al «mal govern» de de Torres, que no pas com un exemple més del procés de recuperació del patrimoni reial alienat en què la Corona era la primera interessada⁷.

Però, tanmateix, era evident que abans d'arribar a la lluita sancionada pel privilegi de 1419 s'havien produït moments de tibantor que havien determinat que un dels capítols d'aquest privilegi esmentés de manera explícita el «gran odi» que de Torres tenia contra els homes del terme i arribés a eximir-los, en endavant, de qualsevol causa o jurisdicció que els pogués relacionar amb ell.⁸

Si bé anteriorment ja havíem recollit diverses notícies d'aquest estira-i-arronsa, que semblava que hauria pogut arribar al seu punt culminant a l'entorn de l'estiu de 1415, arran de la concessió d'una llicència reial a Antoni de Torres que l'autoritzava, sense aparent limitació

Fragment d'una de les cartes que narra l'assalt al castell de Mataró, la que fou adreçada a Pere Bellot, d'Argentona, un dels participants.

ACA; C., CR Alfons IV, caixa 4, núm. 531.

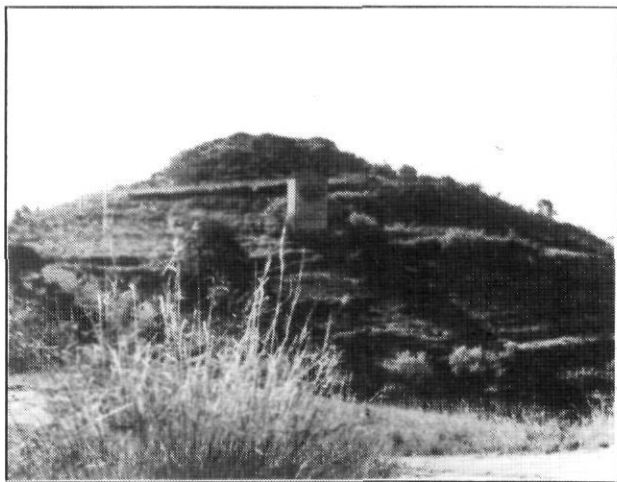
La data de les notícies que en tenim, 22 d'abril i 26 de maig de 1417, impossibilita que l'atac s'hagués produït aquell mateix any, perquè, com que el dia de Pasqua de 1417 fou l'11 d'abril, en només deu dies les queixes d'Antoni de Torres no pogueren arribar al monarca –que, a més, era al regne de València– i deixar empremta a la Cancelleria Reial.

Per altra banda, aquests fets han de ser, per força, posteriors a 1413, ja que la *Setmana Santa* d'aquell any el castell encara era en poder de la branca de les descendents directes de Pere de Màrgens –la seva filla Maria, casada amb Pere Arnau Marquès, senyor de la Roca, i la seva néta Isabel, casada amb el noble Ramon de Peguera–. No fou fins al setembre de 1413 que una sentència en decidí el traspàs a les germanes Joaneta –mare de Baltasar i esposa d'Antoni de Torres– i Brígida de Màrgens.¹⁰

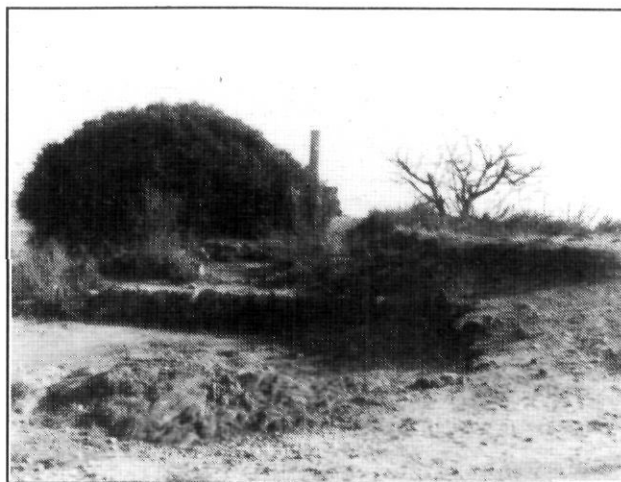
Només ens resten, en conseqüència, tres possibilitats: 1414 i 1415, durant el regnat de Ferran d'Antequera, o 1416, durant els primers dies del regnat d'Alfons el Magnànim¹¹. Al meu entendre, totes tres possibilitats són viables.

Les del 1414 i 1415, a més distància, podrien explicar l'estat de runa total («dirutum totaliter») en què, aparentment, es trobava el castell el juny d'aquest darrer any segons la llicèn-

Malauradament, els documents que fan referència a aquests fets no aporten cap element que permeti d'establir amb exactitud de quin any es tractà.

Visió actual del turó de Mata, al cim del qual s'alçava el castell de Mataró, des de la banda nord. En primer terme, la torre de la masia d'Onofre Arnau.
Fotografia Miquel Sala. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Estat actual del cim del turó de Mata. S'hi aprecien fonaments o restes de parets del castell.
Fotografia Miquel Sala. MASMM. Arxiu d'Imatges.

cia per recaptar sises per refer-lo que, aleshores, apareix registrada a Cancelleria¹²; la del 1416, en canvi, podria donar una justificació als fets, ja que justament des de l'expedició d'aquesta llicència o d'una de semblant que fou posada en execució i que suposà la introducció de noves imposicions és quan comencen a aparèixer els símptomes més clars de malestar entre Antoni de Torres i els homes del terme del castell, malestar que obligà la Corona a intervenir-hi.¹³

Sigui com sigui, no podem perdre de vista que Antoni de Torres no només era jurista, doctor en ambdós drets, sinó que el 1417 també era, i sobretot, tant conseller com vice-canceller de la reina Maria, la muller d'Alfons el Magnànim. Aquesta doble condició seva suposa que, sens dubte, podia disposar de recursos i d'influències i, per tant, de la possibilitat d'agilitar la querella que endegà en contra d'aquells que participaren en el motí.

Les cinc cartes conservades ens permeten saber que les seixanta-cinc persones anomenades, juntament amb els seus còmplices i en gran multitud, «induïdes d'esperit maligne i sense témer Déu ni el càstig reial», un Dijous Sant, mentre haurien hagut de dirigir-se als oficis divins i menyspreant-los, armats amb espases, bastons, ballestes i altres armes, presidits pels estendards reials alçats, es dirigiren cap al castell de Mataró.

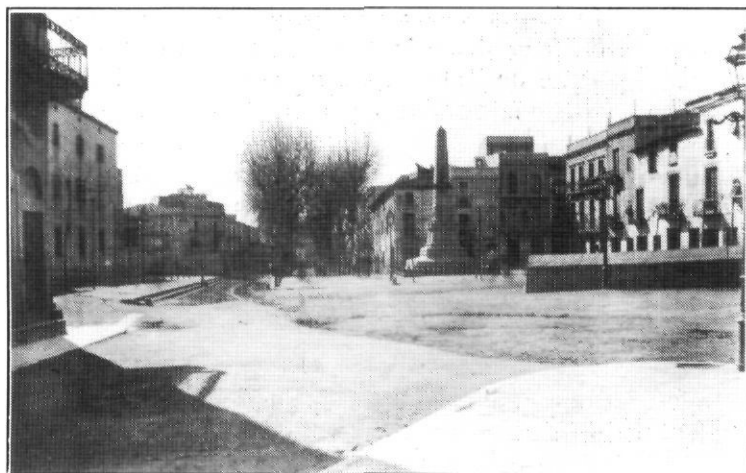
Un cop allí, aquells que hi havia dins el castell –els guàrdies, segurament– els preguntaren, generosament i amb paraules dolcíssimes (almenys segons la que devia ser la versió d'Antoni de Torres), a què venien i què volien i, tot seguit, els obriren les portes.

Però la multitud entrà cap a dins del castell cridant «a foc, a foc» i féu allò que proclamava: calà foc al castell i a les seves torres i murs o muralles, de tal manera que tot allò que hi havia tant a dins com a prop del castell quedà totalment cremat i tot el castell quedà reduït a cendres. Com ja he dit, les flames de l'incendi duraren vuit o deu dies seguits.

Encara no satisfets, també calaren foc a l'ara d'una capella, contigua al castell, i a tot el que allí hi havia, i ho esmicolaren tot en mil bocins.

Després sortiren del castell (cosa que significa, per tant, que fins aleshores havien actuat a l'interior del recinte) i en derruïren totalment les llices¹⁴ i torres.

La plaça de Santa Anna a la fi del segle XIX. En primer terme, a la dreta, la lliça.
Fotografia Josep Vinardell. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Anant més enllà, encara destruïren totalment una font o brollador d'aigua (mina, pou?) que hi havia al peu del castell. La font desguassava, desviava o feia arribar l'aigua a canals o a alguna altra mena de construccions o de conduccions artificials durant una mitja llegua¹⁵. Es tractava, probablement, de l'aigua que abastia el castell, de manera que la destrucció d'aquest doll o estructura devia deixar-lo sense forniment.¹⁶ La caiguda de la nit féu que, aquell dia, Dijous Sant, la multitud ja no anés a més.

Però l'endemà, Divendres Sant, continuà fent destrosses i, amb destrals i espases, talà totalment arbres i vinyes.

El tercer dia, Dissabte Sant, seguí acumulant mals sobre mals. Marxà sobre la vila de Mataró, tirà a terra un porxo que hi havia a la plaça i també hi destruï totalment el forn.¹⁷

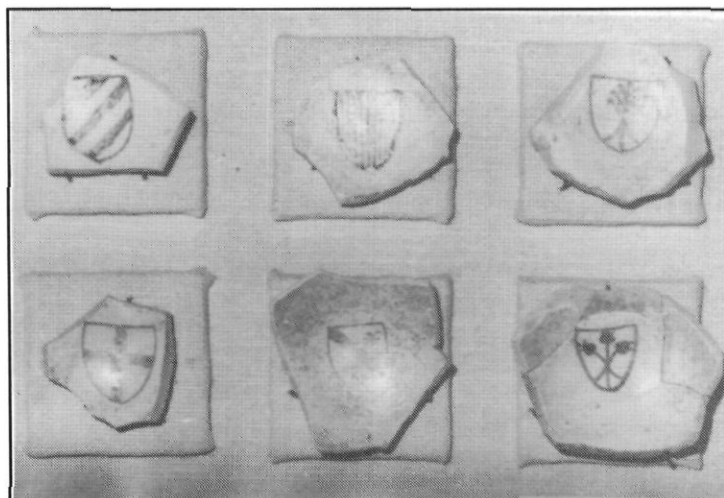
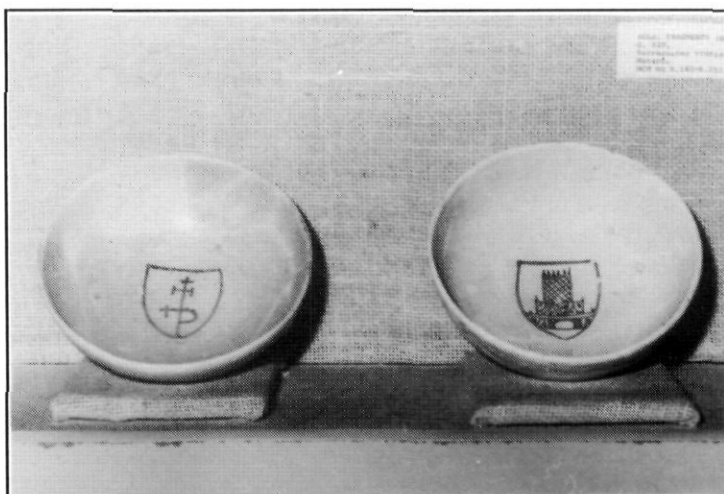
Tant pel que fa a la seva durada com per les seves implicacions i conseqüències, la gravetat d'aquests fets supera de llarg l'avalot de la darrerria del segle XIV contra Pere Arnau Marquès que descobriren J.M. Pons i Guri i J. Llovet.

En aquell cas, esdevingut probablement el 1389 o el 1390, sembla que foren només els homes del terme de Mataró els qui anaren fins al castell, on insultaren i amenaçaren de tal manera Pere Arnau Marquès i les seves filles que ell, atemorit, optà tant per alliberar un dels principals protagonistes del tumult, empresonat, que se li havia encarat amb un punyal, com per revocar la crida de recollida o *recolleta* que havia motivat l'avalot, feta amb el pretext de protegir-se de la gent armada estrangera que es deia que volia entrar al Principat¹⁸. Tot i que, en aquella ocasió, els homes del terme de Mataró aconseguiren els seus propòsits, la violència no anà més enllà de les amenaces, i no sabem pas que, fruit de l'avalot, hi haguessin destrosses.

Uns vint-i-cinc anys més tard, en canvi, els fets no suposaren cap perill per a les persones d'Antoni de Torres ni de Baltasar de Màrgens, que, evidentment, no eren al castell. Si bé no sabem quins foren els motius exactes de l'atac al castell, als camps i a la plaça de la vila, és molt probable que el rerafons fossin els entrebancs que Antoni de Torres anava posant

a les pretensions tant de la Corona com dels homes del castell de cara a la lluita (amb traducció impositiva o no) i el malestar que se'n derivava, però difícilment fou un atac del tot improvisat i espontani.

L'assalt, incendi i destrucció del castell de Mataró per part d'una multitud exaltada que arribà fins a les seves portes, armada, al crit d'«a foc, a foc» i presidida tant pels penons reials com pels capitans del sacramental de les parròquies del seu terme, degué tenir, certament, dosis d'espontaneïtat. Però, evidentment, la marxa d'aquella munió d'homes armats que es precipità contra el castell per encendre'l i destruir-lo no pogué pas ser del tot improvisada. Ho demostra el fet que es tractés d'una acció del sacramental i que no només hi participessin homes del terme del castell (tan sols una quarta part del total) sinó, sobretot, del Vallès (d'on destaca la contribució dels homes de Cardedeu i de Vilamajor) però també, amb aportacions més migrades, exceptuant-ne el cas d'Argentona, d'altres parròquies del Maresme.

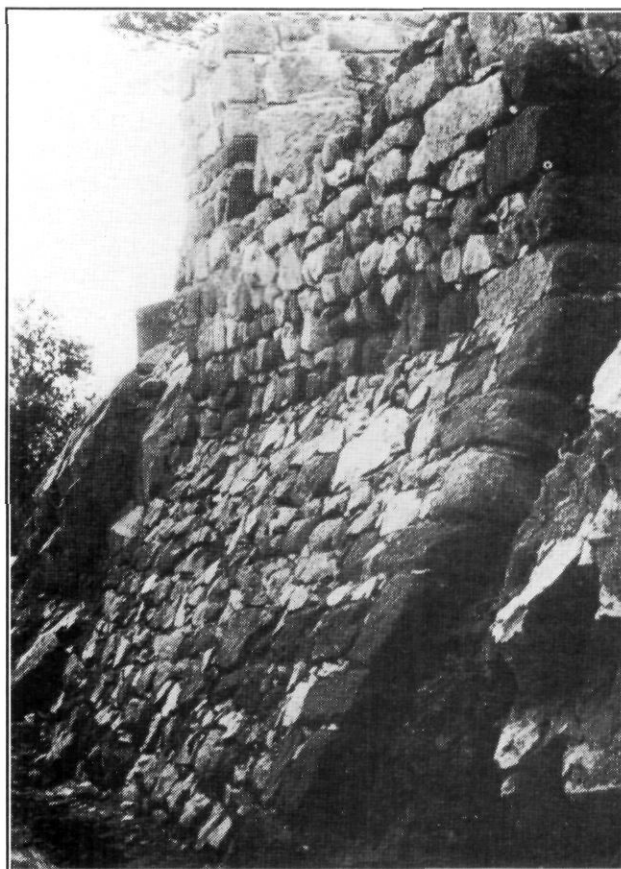
Ceràmica procedent del castell de Mataró (segle XIV).
Museu de Mataró. Sala de Síntesi. Fotografia Miquel Sala. MASMM.

El maig de 1417 les cinc cartes no diuen directament que es tractés d'una acció del sagramental, per bé que la participació dels capitans de Mataró i de Llaveneres (Pere Orta i Guillem Catà) no permet dubtes, però el document del mes d'abril deixa ben clar que els noms que esmenta són d'homes del sagramental i que, a més d'ells, també n'hi participaren d'altres que en formaven part.

El sagramental és una institució que s'origina a mitjan segle XIII al Pla del Llobregat, amb la finalitat que la població rural pogués protegir-se de lladres i malfactors. A la darrerria del segle XIV, quan Joan I n'aprova unes noves ordinations, estava implantada a les vegueries de Barcelona, del Vallès, d'Osona i del Bages i a la sots-vegueria de Moià. Aquells qui en formaven part, juramentats, tenien dret a tenir armes i a usar-les quan eren convocats. Com que les convocatòries es feien «so metent», és a dir, amb emissió de so (de campanes, d'instrument o de viva veu), fou conegut, també, com a sometent. Cada vila, lloc, castell o parròquia tenia els seus propis capitans del sagramental —un de sol des de les ordinations de 1395 de Joan I—, que eren els qui s'encarregaven de dirigir els homes del terme, de vetllar per fer-los complir les disposicions i de rebre'n el jurament¹⁹. Aquest era el cas de Guillem Catà, a Llaveneres, i de Pere Orta, a Mataró, quan es produí l'assalt al castell.

Com a cos armat o milícia camperola, en implantar-se a les vegueries de Barcelona, del Vallès, d'Osona i del Bages, el sagramental hi acabà amb l'exclusivitat del poder nobiliari com a força armada i donà als pagesos tant la capacitat de reaccionar davant dels abusos senyorials com de prendre's la justícia pel seu compte i de cometre també, a voltes, altres excessos.

Sobretot de mitjan segle XIV en endavant, les notícies d'avalots i d'assalts semblants al que ens ocupa, amb participació del sagramental i en contra d'interessos nobiliaris i senyorials són freqüents²⁰ (encara que darrerria de les seves actuacions també pugui haver-hi, a voltes, interessos de signe ben divers), de manera que la freqüència dels incidents amb la noblesa fa que també ho siguin les queixes d'aquesta en contra de la institució. A més, tal com succeeix en el cas de Mataró a mitjan segona dècada del segle XV, a la darrerria del segle XIV moltes de les actuacions del sagramental són vinculables al procés de recuperació dels senyorius jurisdiccionals per part de la Corona, que pot usar-lo al servei dels seus interessos.²¹

Restes d'una torre defensiva del castell del Far o de Llinars, lloc que el 1413 també rebé un atac del sagramental. Font: L. Monreal, J. Barrachina. *El castell de Llinars del Vallès*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Montserrat 1983).

Pel que fa a notícies relacionades amb el sagramental al Maresme a la primeria del segle XV i, en concret, al terme del castell de Mataró, Madurell en donà a conèixer algunes, extretes de dos llibres de l'escrivania del sagramental del Vallès, del Maresme i del Llobregat del període 1402-1409 que s'han conservat a l'Arxiu de Protocols de Barcelona. Gràcies a ell sabem, per exemple, que la Setmana Santa de 1404 també fou agitada, ja que el dia de Pasqua, a l'església parroquial de Santa Maria de Mataró, s'hi mogué «algun brogit o rumor» contra el vicari, o que, el maig de 1405, la incompareixença a l'emissió de so d'alguns mataronins per perseguir «alguns malfactors que lo veguer anava darrerria sometent» motivà que fossin sancionats pecuniàriament.²²

Poc abans que es produís l'assalt al castell de Mataró, arran dels greuges que la noblesa havia presentat a les Corts de Barcelona de 1412-1413 pels abusos comesos pel sagramental, Ferran I havia promulgat unes noves ordinations²³, que no impediren pas, però, que hi continuessin havent incidents. El més conegut tingué com a escenari, el 1413, el terme d'un altre castell no gaire

llunyà, el del Far o de Llinars, que era en mans de Riambau de Corbera. El sacramental també atacà aquest lloc, hi talà vinyes i arbres, hi cremà molins i causà danys en els béns del senyor²⁴, que aconseguí foragitar de pau i treva²⁵ cent setanta-un pagesos de parròquies del Vallès i del Maresme²⁶. Lògicament, la proximitat cronològica i geogràfica de l'assalt al Far amb l'assalt a Mataró fa que molts dels noms (si més no els de família) dels pagesos que hi participaren coincideixin. A més, els moviments dels foragitats que recull en els interrogatoris un procés que inicià l'encara infant Alfons en contra d'aquests, demostren que tant la presència de molts d'ells a les parròquies del terme del castell de Mataró com les seves relacions i tractes amb els parroquians del Maresme eren gairebé quotidians²⁷. Seria interessant poder esbrinar, per tant, si hi pogué haver cap mena de relació entre totes dues actuacions del sacramental.

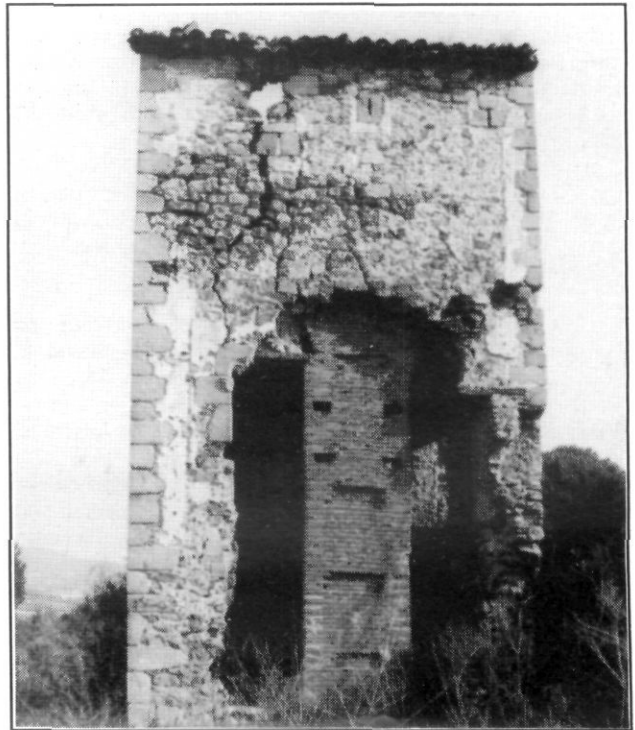
Segons el testimoni que en donava Marià Ribas, el 1933, en publicar les seves *Notes històriques de Mata*, aleshores ja feia uns quaranta anys que havien estat destruïdes les darreres restes visibles que quedaven del castell de Mata o Mataró, que cal no confondre i identificar, com ha fet sovint la veu popular, amb les restes de l'edificació més tardana que encara avui romanen en peu al mateix turó d'Onofre Arnau, a tocar d'on hi havia el castell.²⁸

La descripció que tenim de l'assalt al castell de Mataró no deixa cap mena de dubte que aquell Dijous Sant hi sembrà, realment, destrucció i que, aparentment, aquesta fou plena. Insisteix, literalment, en la crema total i completa de tot allò que hi havia dins i prop, en la reducció del castell a cendres («in pulveres reductum») i en el fet que cremà vuit o deu dies seguits. Insisteix, també literalment, en l'incendi de l'ara de la capella del castell i en l'esmicolament («in mille frustra dividendo») de tot el que hi havia a dins. I, encara, en l'enrunament de soca-rel, fins als fonaments, fet ja des de fora del recinte del castell, de llices i torres («funditus dirruerunt»).

Per tant, podem parlar sense por d'assalt, incendi i destrucció del castell a mitjan segona dècada del segle xv. Encara que el testimoniatge de què es fa ressò la narració dels fets pogués procedir de la part damnificada i pogués tendir a l'exageració, és evident que l'atac del sacramental no causà simples desperfectes i que el castell quedà inhabitable i inhabilitat. L'exageració, en tot cas, podria mesurar-se, econòmicament, comparant la valoració que de Torres féu dels danys i perjudicis, 15.000 florins (o 165.000 sous), amb la que Alfons el Magnànim acceptà, 100.000 sous. Tanmateix, l'acceptació d'aquesta quantitat per part de la Corona no fa sinó demostrar la realitat i la gravetat dels danys.²⁹

La torre de la masia d'Onofre Arnau tal com era a inicis de l'actual segle. Al fons, la masia anomenada del Castell. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Estat actual de la torre de la masia d'Onofre Arnau. Fotografia Miquel Sala. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Faltaria saber si, després d'aquest episodi, el castell de Mataró encara pogué tornar a alçar el cap, si arribà a refer-se o si quedà abandonat.

Al cap de dos anys gairebé exactes de la data d'aquestes notícies de 1417, el castell ja tornava a ser a mans de la Corona. Encara que l'assalt s'hagués produït el 1414 o el 1415 i encara que el motiu per recaptar les noves impositcions que causaren rebombori l'estiu de 1415 hagués estat refer-lo, a aquelles alçades Antoni de Torres ja era conscient que aquella possessió perillava i que difícilment podria lliurar-se del procés de recuperació del patrimoni reial, que comptava, a més, amb el suport dels homes del terme³⁰. Per tant, encara que hagués arribat a recaptar impositcions amb aquella excusa, difícilment les hauria invertides al castell, perquè hau-

ria estat com llençar-les. En una conjuntura semblant li convenia, només, intentar treure el màxim profit econòmic de Mataró mentre pogués, cosa que justificaria, també, la seva sobrevaloració dels danys rebuts.

Crec, per tant, que la hipòtesi de l'abandó del castell de Mataró arran d'aquest assalt, incendi i destrucció de mitjan segona dècada del segle xv, protagonitzat pels homes del sacramental, és més que raonable. Ara per ara, tots els indicis de què disposem apunten en aquesta direcció³¹, de manera que cal esperar que els resultats de noves recerques o de futures excavacions ho puguin confirmar.

Roser Salicrú i Lluç

NOTES.

1.- «pretextu incendii et concremationis per vos, ut asseritur, et alios de sacramentali in hiis fautores et coadiutores factis de dicto castro de Materone et pertinentiarum eiusdem» (Arxiu de la Corona d'Aragó (=ACA), Cancellaria (=C), registre (=reg) 2462, f. 54r-v; 1417, abril, 22. Sogorb).

2.- Pere Bellot i Pere Despuig, d'Argentona; Francesc Soler, de Mataró; Pere Bramon, de Cardedeu; i Antònia, abans esposa de Guerau Pere i ara de Bernat Rupit, de Canyamars.

3.- Els cinquanta-sis i seixanta-cinc noms que trobem per una i altra banda coincideixen, però a la citació del mes d'abril no n'hi ha un d'Argentona, tres de Cardedeu, un de Dosrius, un de Mataró, tres de Vilamajor i un de Vilassar que trobem pel maig i, en canvi, hi ha tres noms més d'Argentona (vegeu-ho al llistat adjunt).

El fet que s'hi incloguin dues dones no significa pas, evidentment, que elles formessin part del sacramental, sinó que degueren participar activament a l'assalt i incendi i que, per això, també en foren considerades protagonistes i responsables.

4.- ACA, C., Cartes Reials (=CR), Alfons IV, caixa 1, núm. 112 i caixa 4, núms. 527, 529, 531 i 532; 1417, maig, 26. València. La carta núm. 112 es troba datada, erròniament, a l'any 1416 però a València, cosa que, més enllà del contingut de la carta, idèntic al de les altres quatre, confirma que es tracta d'un error, puix que el maig de 1416 Alfons era al Principat i no pas al regne de València.

5.- Vegeu J.M. PELLICER PAGES, *Estudios histórico-arqueológicos sobre Iluro* (Mataró 1887), pp. 410-412, o M. RIBAS i BERTRAN, *Notes històriques de Mata*, L'Aixernador Edicions (Argentona 1995), p. 68, que ens parla d'un «govern desastrós».

6.- Vegeu, al respecte, R. SALICRÚ I LLUCH, «El plet entre els hereus de Pere de Màrgens i els primers passos per a la lluita. Notes documentals del castell de Mataró durant el regnat de Ferran d'Antequera», *IX Sessió d'Estudis Mataronins*, MASMM-PMC (Mataró 1993), pp. 93-104, i SALICRÚ, «La lluita de 1419 segons les primeres inscripcions del castell de Mataró als llibres de comptes del batlle general de Catalunya (1420-1421)», *XI Sessió d'Estudis Mataronins*, MASMM-PMC (Mataró 1995), pp. 63-72.

7.- Vegeu M.T. FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorijs jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle xiv», *Anuario de Estudios Medievales* 7 (Barcelona 1970-71), pp. 351-491.

8.- PELLICER, *Estudios*, pp. 416-425, publica l'esmentat privilegi traduït al castellà; el document original es troba a ACA, C., reg. 2438, ff. 60r-63v (1419, juny, 27. Sant Cugat del Vallès) i el capítol en qüestió és transcrit a SALICRÚ, «El plet», p. 102, nota 28.

9.- Vegeu *ibidem*, pp. 98-99 i el document, publicat en apèndix, pp. 104-105, i també J. LLOVET, *La ciutat de Mataró*, I (Barcelona 1959), p. 79, que ja fa esment de la gran tibantor entre el castell i els habitants de la seva de-

marcació que sembla que les imposicions concedides amb aquella llicència pogueren ocasionar.

10.- Vegeu un arbre genealògic de la família a SALICRÚ, «El plet», p. 94, on manca Aldonça Marquès, germana d'Isabel i filla de Pere Arnau Marquès i Maria de Màrgens, que el 1413, any de la sentència, ja era morta.

11.- Ferran d'Antequera morí el 12 d'abril de 1416 i Dijous, Divendres i Dissabte Sant d'aquell any foren el 16, 17 i 18 d'abril.

12.- Que la llicència fos expedida o no (com ho indica una anotació marginal), no té perquè restar vàlida al seu contingut. Es tracta de la llicència del juny de 1415 que hem esmentat més amunt (vegeu la nota 9 i el text que li correspon). Els ingressos de les noves imposicions que el rei autoritzava havien de destinar-se a refer el castell, a adequar-ne els accessos i a alçar muralles a la vila. Cal observar, tanmateix, que el juny de 1415 es parla d'enrunament i no pas de destrucció, com es fa el 1417 en fer referència als efectes de l'atac.

13.- Vegeu SALICRÚ, «El plet», pp. 98-99.

14.- Les llices o llisses eren tant les peces que formaven la barrera d'un camp clos per a un torneig, com l'espai de terreny que envoltava el peu d'una muralla per impedir que les pedres despreses del mur caiguessin dins el fossat, com el pati o espai clos situat davant del portal d'una masia, com les parets de tanca i separació entre cases i horts (cf. *Diccionari català-valencià-balear*, VII, p. 6). A Mataró, a més, també es coneixien com a llisses els murs fora muralles que servien per desviar l'aigua que baixava per la riera de Cirera, seguint el circuit de les muralles, la plaça de Santa Anna i la Rambla, fins al rec del Molí. En el cas del castell, queda clar que es tracta també d'alguna construcció exterior al recinte, perquè la multitud ja n'havia sortit, i podrien tenir tant funció protectora com de separació o tancament.

15.- «quendam fontem ad pedes dicti castris existentem qui in artificum fossatis per mediam leucam vel circa dirivabat totaliter destruxerunt». La lectura és clara en totes cinc cartes, però el significat del passatge és fosc. Una altra alternativa fóra que l'aigua de la font es desviés o conduís, al llarg d'una mitja llegua, amb algun mecanisme o construcció, fins a algunes rases o fossats, però el sentit segueix essent obscur.

A Catalunya, la «llegua antiga» equivalia a 6.717,60 metres (cf. C. ALSINA, G. FELIU, LL. MARQUET, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Curial (Barcelona 1990), p. 168). Per tant, una mitja llegua podien arribar a ser uns tres quilòmetres, distància considerable.

16.- Al turó de Mata no s'hi coneixen, ni ara ni d'antic, brolladors d'aigua. Segons RIBAS, *Notes*, p. 52, «la muntanya estaria travessada per algunes construccions o mines subterrànies»; l'autor deia conèixer-ne tres, dues d'elles amb l'entrada tapiada, però no dona cap indicatiu que permeti datar-les. Podrien guardar alguna relació amb aquestes conduccions documentades a la primeria del segle xv?

17.- «dicti tamen superius nominati, unacum eorum complicitibus in multitudine cupiosa, inducti maligno spiritu, non timentes Deum nec regiam ulcionem, quadam die Jovis Sancta, dum debuissent circa divina ministeria intendere, hoc spernentes, cum gladiis et fustibus, ballistis et aliis diversis armaturis, erectis vexillis regiis, ad castrum

predictum de Materone se contulerunt, quibus generose et cum verbis dulcissimis extitit responsum, per illos qui ibi erant, ad quid venerant et quid querebant; et illico porte dicti castris eisdem fuerunt aperte; et intro euntes, altis vocibus, exclamarunt dicentes *a foch, a foch*; et sicut conceperant ita ad effectum deduxerunt, ponentes ignem in dicto castro, turribus et menis eiusdem taliter quod omnia que erant intus et circa dictum castrum fuerunt concremata; et totum dictum castrum fuit in pulveres reductum, ubi flammam ignis per octo vel decem dies continuos perduravit; et hiis non contenti in quadam capella dicto castro contigua ignem posuerunt aram et alia ibi existentia, in mille frustra dividendo; et, exeuntes castrum, licias et turres eiusdem *fonditus dirruerunt*; et, *ultra progredientes, quendam fontem ad pedes dicti castris existentem*, qui in artificum fossatis per mediam leucam vel circa dirivabat, totaliter destruxerunt; et, nocte superveniente, ad amplius illa die non fuit processum; et, redeuntes in crastinum, que erat dies Veneris Sancta, arbores et vineas, cum securibus et gladiis, funditus evulserunt; et, mala malis accumulando, altra die, que erat dies Sabbati Sancta, accedentes ad villam de Materone, quendam porticum in platea dicte ville existentem ad terram posuerunt, et etiam quendam furnum totaliter destruxerunt, in grande damnum et evidens preiudicium dicti pupilli». Les cinc cartes tenen el mateix contingut, però la transcripció l'hem feta, en concret, de la carta que va adreçada a Pere Bellot, ACA, C., CR Alfons IV, caixa 4, núm. 531.

18.- Vegeu J.M. PONS I GURI, J. LLOVET, «El senyor del castell de Mataró versus la universitat del terme», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 14 (Mataró, juliol 1982), pp. 31-36.

19.- Vegeu, sobre el sagramental, J.M. MADURELL I MARIMON, «Els sacramentals del Vallès, Maresma i Llobregat (Contribució a la seva història)», *VIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, III (Barcelona 1962), pp. 183-192; C. CUADRADA I MAJÓ, «El sagramental i les franqueses del Vallès i del Maresme a l'edat mitjana», *XXXIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Granollers, 17-18 d'octubre de 1987*, Museu de Granollers (Granollers 1989), pp. 203-217; CUADRADA, «Els greuges del Sagramental en les Corts catalanes (segles XIV-XV)», *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*, Departament de Cultura-Generalitat de Catalunya (Barcelona 1991), pp. 208-216; M.T. FERRER I MALLOL, «El sagramental: una milícia camperola dirigida per Barcelona», *Barcelona. Quaderns d'Història* 1 (Barcelona 1995), pp. 61-70.

20.- El 1386, per exemple, només un parell d'anys abans de l'ensurt que Pere Arnau Marquès, senyor de la Roca, tingué al castell de Mataró, una actuació del sagramental en aquell lloc tingué com a conseqüència la tala d'arbres, l'enderrocament i crema de cases, molins i colomars, i altres danys, estimats en 1532 lliures i 10 sous (FERRER, «El sagramental», p. 67), és a dir, 30.650 sous; recordem que, trenta anys després, Alfons el Magnànim valorava els danys infligits a Baltasar de Màrgens per l'assalt i incendi del castell de Mataró en 100.000 sous i que Antoni de Torres els havia avaluat en 15.000 florins, equivalents a 165.000 sous.

21.- Vegeu FERRER, «El patrimoni», pp. 444 i següents i *idem*, «El sagramental», pp. 66 i següents, i CUADRADA, «Els greuges», p. 212.

22.- MADURELL, «Els Sagramentals», pp. 189 i 190. Pel que fa al segle XIV al Maresme, vegeu CUADRADA, «El sagramental».

23.- Vegeu CUADRADA, «Els greuges», p. 213.

24.- FERRER, «El sacramental», p. 69.

25.- En paraules del Sr. J.M. Pons i Guri (a qui vull agrair, a més, el seu testimoni oral), els foragitats de pau i treva eren persones que quedaven excloses dels beneficis de pau i treva, per delictes com ara els que atemptaven contra la fidelitat o contra persones eclesiàstiques, per rebel·lió, invasió d'esglésies, crim de lesa majestat, o violència en general. Per foragitar de pau i treva calia seguir un procés especial que només podien tramitar les cúries dels veguers, que tenien competència sobre els fets comesos tant en territoris reials com en territoris baronials (cf. *Enciclopèdia Catalana*, veu «pau»). A la pràctica, un foragitat de pau i treva podia ser perseguit, atacat, ferit i mort sense incórrer en delictes i, en teoria, no se li podia donar ajut ni sosteniment de cap mena.

26.- CUADRADA, «Els greuges», pp. 213-214 i nota 47. Sobre el castell del Far o de Llinars, vegeu LL. MONREAL, J. BARRACHINA, *El castell de Llinars del Vallès: un casal noble a la Catalunya del segle XV*, Publicacions de l'Abadia (Montserrat 1983), obra dedicada sobretot a exposar els resultats de les excavacions que s'hi dugueren a terme i que, en l'apartat d'introducció històrica, no menciona l'assalt de 1413.

27.- ACA, C., Processos, 101/5.

28.- RIBAS, *Notes*, p. 53.

29.- Vegeu, de nou, les dades que comentàvem a la nota 20.

30.- Només cal dir que, el setembre de 1413, Ferran d'Antequera ja havia demanat informació «del fet de Mate-ró (...) si ha loch la rehemçó» (vegeu SALICRÚ, «El plet», p. 97 i nota 17). I, respecte a la data de 1417, podem afegir que Joana de Màrgens, la muller d'Antoni de Torres i mare de Baltasar de Màrgens, havia rebut, el 19 de desembre de 1416, notificació personal que Alfons el Magnànim pensava disposar a la taula de canvi el preu que Pere de Màrgens havia pagat pel castell (ACA, Reial Patrimoni, Batllia, 863, f. 21v).

31.- Les prospeccions arqueològiques que fins ara s'han dut a terme al castell de Mataró indiquen que fou habitat fins a l'inici del segle XV i, després, abandonat. A més, s'hi han trobat restes d'incendi en estrats superiors. Dec aquestes informacions a J.A. Cerdà, a qui agraeixo la seva amabilitat.

PARTICIPANTS A L'ASSALT

ALELLA
Bonanat Jonch
Antoni Oliver

ARGENTONA(*)
Pere Bellot
Jaume Sabater
Antoni Fornells
Francesc Ferrer, àlies Baró
Pere Lladó*
Antoni Mayol
Pere Despuig

BADALONA
Bernat Gomar
Guillem Tarragó

CABRERA
Pere Mayol
Francesc Mir
Pere Arnau Agell

CALDES D'ESTRAC
Francesc Sabater

CANYAMARS
Antònia¹
Pere Galceran

CARDEDEU
Cebrià Riera
Jaume Pou
Pere Pou*
Ramon Pou
Pere Lladó
Pere Bramon
Bernat Sabater
Bartomeu Carbonell
Jaume Nicolau*
Joan Roig*
Jaume Torrent
Jaume Escarrer*

CORRÓ D'AVALL
Bernat Pasqual

DOSRIUS
Bernat Batlle
Guillem Mir
Gelabert (o Gelabertó) Mir*
Francesc Canyadell

LLAVANERES
Bernat Catà
Guillem Catà, cap. sagr.
Francesc Nadal
Pere Amat
Pere Plantí
Andreu Tria

MATA
Guillem Flaquer
Bernat Berenguer

MATARÓ
Pere Orta, cap. sagr.
Pere Palau
Francesc Soler
Joan Miró
Esteve Mas
Pere Feliu, fill de Francesc
Antoni Ves*
Ramon Falgueres

TEIÀ
Pere Eroles
Joan Rosselló

TIANA
Pere Ferrer
Bartomeu Cirera

VILAMAJOR
Arnau Sauleda
n'«Anderrochada»*
Guillem Vallescar
Bernat Clavell
Joan Pou*
Joan de Bruguera
Vidal de Sapujada*
Marc Pujada

VILASSAR
Pere Eroles
Bernat Diumer de Verniol²
Joan Pascal o Pasqual*

¹ abans esposa de Guerau Pere i ara de Bernat Rupit.

² menor de dies

* el 22 d'abril no apareix

(*) el 22 d'abril cal afegir-hi Bernat Berenguer, Guillem Flaquer i Pere Bayó.